Бары дойдулар пролетарийдара, холбоһуҥ!

САҤА ОЛОХ

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

ССКП ЧУРАПЧЫТААҔЫ РАЙКОМУН УОННА НАРОДНАЙ ДЕПУТАТТАР ОРОЙУОННААҔЫ СОВЕТТАРЫН ОРГАНА

№ 113 (7030). | 1990 сыл. Балаҕан ыйын 20 күнэ. ЧЭППИЭР | Сыаната 3 харчы

КЫСТЫК: БЭЙЭ КЫАҔЫН КӨДЬҮҮСТЭЭХТИК

Кыстыкка сүөһүнү аһылыгынан хааччыйыы, бу уруты суолталаах хаһаайыстыбаннай сезон атын да боппуруостарын быһаарыы туруга, биһиги оройуоммутугар эрэ буолбакка, республика үрдүнэн уопсайынан даҕаны үчүгэйэ суох. Оттооһун сезонааҕы былаанын толорбут оройуоннар ахсааннарын аҕар эрэ илии тарбаҕар ааҕыахха сөп. Үөһээ Бүлүү, Горнай, Өлүөхүмэ курдук оройуоннар былааны ыраахтыннан толорботулар. Бу өртүнэн республика үрдүнэн барыта 30-ча совхоз олус ыарахан балаһыанньалаах. Онон аҕардас Амурскай уобаластан барыта 8 тыһ. тонна дороххой аһылыгы ылар наада буолла. Маны сэргэ республикаҕа концентрированнай аһылык, сүрүннээн, туорах бурдугунан бариллэр буолбута эбии ыарахаттары үөскэттэ. Ити барытын түмүгэр Саха АССР Госагропрома мөлтөх хааччыллыылаах совхозтарга киинньиит көмөнү оҥоруута улам уустугуран иһэр. Быйылгы кыстыкка хас биирдиин оройуон, совхоз иһинэн бэйэ күүһүн-кыаҕын көдьүүстээхтик туһаныы элбэҕи быһаарыаҕа. Совхозтар үп-харчы өртүнэн лаппа бөҕөргөөтүлэр. Биллэрин курдук, государство киниэхэ үһүн болдьохко төлүөхтээх иэстэрин суох оҥордоото. Аҕардас Чурапчы оройуонун хаһаайыстыбалара ааспыт кураан сылларга мунньуллубут 18 мөл. солк. кэриҥэ иэстэрин сотторон кэбистилэр. Ити — эмиэ. Иккиһинэн, быйыл бородуксуйа хас да көрүҥэр үтүлүөбүт дифференцированнай надбавкалартан бэлэччэ элбэх үп-харчы киирэрэ кэтэһиллэр. Онон хаһаайыстыбалар уруккулара буолбатах, чуолаан, сүөһү аһылыгын булууга-талыыга кэпсэтиини ыытар кыахтанныллар.

Республика Госагропромун председателэ, Саха АССР министрэ П. С. Иванов оройуон совхозтарын уонна агропромышленнай холбоһук састаабыгар киирэр тэрилтэлэр салайааччыларын, специалистарын кытта көрсүһүүтүгэр тыа хаһаайыстыбатын билиҥҥи балаһыанньатын кылгастык ыйыппык билиһиннэрдэ. Киин совхозтар директордарын информацияларын иһиттэ уонна салайааччыларга кыстык тэрээһинин боппуруостарыгар сүбэ-ама биэрдэ. Онуоха киниэр болҕомтолорун маннык боппуруостарга туһаайда.

Сүрүннээн, биллэн турар, сүөһү аһылыгынан хааччыйыы туһунан кэпсэтии буолла. Оройуон совхозтара билиҥҥи туругунан барыта 23,9 тыһ. тонна кэриҥэ оттоннулар. Ити, быһа холуйан, сезоннааҕы былаан 68 бырыһыана. Бу өртүнэн республикаҕа хаалсылаахтар ахсааннарыгар билиҥҥи оройуоммут эмиэ киирсэр. Оройуон таһыгар оттообут 16 звено мунньан-тарбаан 1972 тоннаны сөботуонкалаата. Холобур, Нуотараҕа 850 тонна, Орджоникидзевскай оройуоҥҥа 381, Намҥа 300, Аммаҕа 500 тонна бэлэмнээтэ. «Мындаҕаайы» совхозка сир ылан оттооһун туһунан ахтар буоллахха, 7 звено киирэн 1140 тоннаналаата. Быйыл совхозтар баара-суоҕа 6274 тонна сиилэстээниилэр. Хомуур саҕана тэрээһин кыаллыбатаҕын түмүгэр сүмэһиннээх аһылык күүтүллүбүтүгээҕэр лаппа аҕыйах буолла. Маны таһынан аҕардас «Бахсы» совхозка 120 тонна дулҕа уонна 5 тонна лабыкта баар. Аһылыкка өссө туох эбиискалаахтыйый? Манна оройуон бааһыналарыттан хомуллубут 3600 тонна бурдугу, соломону уонна 800 тонна кэриҥэ кур оту киллэриэххэ сөп.

Оттон оройуон таһыттан концентрированнай аһылык кэлиитэ хайдаҕый? Быйыл оройуон барыта 8750 тоннаны ылыахтаах этэ. Ититтэн уу суолунан 5208 тоннага кэллэ. Ол эрээри 2958 тоннатэ эрэ комбикорм. Атына — туорах бурдук.

Туох-ханнык иннинэ, оту атыылаһыы, тиэйии-таһыы соруга турар. Оройуон таһыттан кырата 2000 тоннаны атыылаһар наада буолла. Бу күннэрдээҕи кэпсэтиилэр түмүктэриттэн көрдөххө, өрүс аҕардаах отурбут оройуоннар совхозтара, атыылыыр да буоллахтарына, биһиги наадыйыыбытын ыраахтынан толуйуо суохтар. Онон Амурскай уобалас хаһаайыстыбаларын кытта кэпсэтиини саҕалыыргыт булгуччу наада буолла диэн министр сүбэлиир. Ити ордук сезоннааҕы былааннарын туһааннаахтынан 63, 57 уонна 66 бырыһыан толорон иһэр «Бахсы», «Чурапчы» итиэнэ Эрилик Эристиин аатынан совхозтарга сыһыаннаах буолуон сөп. Онуоха биирдиилээн совхозтарынан буолбакка, оройуоҥҥа түмсэн, сүбэлэһэн кэпсэтиини киинньэн ыытар ордук буолуоҕа, диир министр. Уопсайынан, урукку сылларга курдук, тиэйэр-таһар үлэлэри киинньэлиини быйыл сөргүтэрбит наада эбит. Якутскай куорат автотранспортнай предприятиеларыттан массыыналары эттэһэрдэҕэр ити, кыанар буоллахха, быдан ордук. Совхозтар уонна «Агротехснаб» автопаркаларын туруктара хайдаҕый, тиэйии-таһыы үлэтиттэн тэһэтун бэйэбит ылыныахпытык сөбүй? — маннык боппуруостары ОАПХ туһааннаах специалистара билиниҥиттэн үөрэтэллэрэ сөп этэ.

Быйылгы кыстыкка комбикорм хайа да дьыллааҕар кырыымчык буолуоҕа диэн П. С. Иванов сэрэтэр. Маҥтан күһүн өрүһүнэн кэлиэхтээх, онно кыайтарбатаҕына кыһыҥҥы суолунан Золотинкаттан таһыллыахтаах аһылык баһыйар үгүс өртэ — туорах бурдук. Совхозтар бэйэлэрин баһыналарыттан астаан ылбыт 3600 тонна бурдуктара эмиэ сүөһү айаҕар тиэрдиллиэхтээх. Онно анал аппараттары үлэлэтэн туорах бурдугу илдьиритиини быйылгы кыстыкка хайаан да бэһылаатахпытына сатаныаҕа. Өлүөхүмалар итини адьас тулуппаттар эбит. Ол да иһин ини, комбикорм оннугар туорах бурдук ылары утарбаттар үһү. Оройуоҥҥа илдьиритэр аппарат төһө элбэҕий, туруктара хайдаҕый, онно киммиэх үлэлиэхтэрэй? — бу ыйытыылар эмиэ эппиэти уталыга суох эрэйэллэр.

Иллэрээ сыл кормоцехтары тутууга улахан хамсааһын тахсыбыта биллэбит. Итилэр кырыымчык аһылыктаах кыстыгы сүтүгэ суох туоруурга тирэх буолбуттара, ОАПХ председателэ С. И. Яковлев этэринэн, 16 кормоцех баарыттан үлэлиир туруктааҕа 11. Быйыл даҕаны сүөһүгэ туустаан-тумалаан, тупсаран эрэ баран сиэтиэххэ сөптөөх аһылык саппааһа аҕар буоллахха, аҕыйаҕа суох. Холобур, соломо кормоцехха киирбэтэҕинэ ас буолбат. Ааспыт кыстыкка, арендаай коллективтар итинини бэлэмнэммит эбии аһылыылылартан аккаастаналлар диэк, бэртээхэй тутуулаах кормоцехтарбытын тоҥорто бупппут. Дьиҥэр, кормоцех оросхуотун арендаҕа киирбит маньыысаттарга аспакка, хаһаайыстыба бэйэтэ да уйунон сөп этэ. Бу уустук боппуруос буолбатах, совхоз иһинэн быһаарыллар кыахтаах.

П. С. Иванов бу көрсүһүүгэ сүөһүнү күһүҥҥү уотуу, кыстыкка племенной үлэни тэрийии дьаһалларын туһунан эмиэ кэпсээтэ. Манна даҕаны оройуон совхозтарын директордара кыайа-хото туттубут диэн эталлэрэ, билиҥҥи туругунан, суох. Холобур, ынах сүөһүнү күһүҥҥү уотуу тэрээһинэ букатын мөлтөх. Оройуон үрдүнэн 1870 сүөһү уотуллуохтааҕыттан билиҥҥи аһылыкка 620-чэ эрэ турар. Быйыл саас республика Госагропрома биһиги оройуоммутугар киинньэн ончу бу боппуруоска семинар ыыппыта. Онно бэриллибит сүбэлиилэри зоотехниктар умнубут курдуктар. Сүөһүнү түмүктүүр уотуу лохуоту, убу-харчыны элбэтии биир боччумнаах тоһүүтэ буоларын тоҕо умнабытый?

Бу көрсүһүүгэ кэпсэтии иҥиннинк, кыстыкка сыһыаннаах итиитэн да атын боппуруостары тула буолла. Онуоха П. С. Иванов производствоны тэрийиигэ, технологияны тутуһууга уонна үлэ дьиссиплиинэтин бөҕөргөтүүгэ, үөһэттэн үгүс-элбэх ыйыыны-кэрдиини кэтэспэккэ, бэйэ кыаҕын толору туһанарга сүбэлээтэ. — Ити барыта хайаан да болҕомтоҕо ылыллыахтаах.

П. ПЕТРОВ.

«Чурапчы» совхоз Кытаанаҕыттан комсомолец Петр Попов саҥа тэриллэр Нуотара участагар Бэс Күөлүгэр ааспыт сыллааххa бэйэтин баҕатынан үлэлии тахсыбыта. Участокка саҥалыы тутуу барбыта сылтан эрэ орто. Ол эрээри билигин манна үлэһиттэр олорор уопсай да, биирдиилээн кэтэх да дьиэлэрэ, баанньык, остолобуой тутулуннулар. Техника турар сүүнэ улахан арочнай гараһа эмиэ бүттэ.

Петр кыһыныы ДТ тракторынан тутуу маһын соҕотуонкалааһыныгар мас таһыытыгар, сайыныы суол оҥоһуутугар үлэлээтэ.

Снимокка: механизатор П. Попов.

Т. Кардашевскай фотота.

КҮҺҮҤҤҮ ТҮБҮКТЭР

Бастакы күһүҥҥү ый иккис декадата хайыы-үйэ бүттэ. Ол эрээри оройуоҥҥа туораахтаах культуралар хомуурдара, хортуоппуй хостооһуна түмүктэнэ илик. Бэрт дуона суох ыһыылаах «Чурапчы» уонна «Мугудай» совхозтар бурдук хомуурун олус сыстылар-соҕулар, оттон Эрилик Эристиин аатынан совхоз хортуоппуйу 8 гектартан ситэ хостообокко тымныыга былдьатар буолла. Итинэ иэйилиэниэ уонна оройуон киинин тэрилтэлэрин үлэһиттэрэ тахсыбаттара сүрүн биричиинэнэн буолла. Баҕаһаагиттан ыла оскуола оҕолоро көмөлөһө тииһдилэр. «Чурапчы» уонна «Мугудай» совхозтарга бэйэтэ даҕаны мөлтөх үүнүүлээх бурдугу сүөһү, сылгы сиэһиниэ, тэпситэ мээссабайдык таҕыста, онуоха эбии сири оҥороочулар олус холкутуйан биэрдилэр. Суолта биэрбэттин сыһыаннастылар. Хаһаайыстыбалар салайааччылара итини оту мээрэйдээһин, кыстык бэлэмэ кыайтарбатынан быһаараллар. Аны үгүс отделениеларга телефону сибээс, рация суох. Холобур, «Чурапчы» совхозка Сылаҥ отделениетыгар эрэ тиийиэххэ сөп. Бу хаһаайыстыбаҕа ыанньык фермалар бачыааннга диэри сайылыктарга олороллор, эбии аһылык сиэтиллибэт, ол түмүгэр үүт ыама биллэрдик таҥнары түстэ, оту мээрэйдээһин бүтэ илик.

Соҕотуонкалааммыт оту былааһын синиэккэ, совхозтарга аһылык балансатын бүтэһиктээхтик таһаарыы, оройуоҥҥа учуоту - отчуотуһаһы түмүү улаханнык атахтанна, онуоха сибээс суоҕа эмиэ эбиискалаһар. Итилэр барыл холбоһоннор республикаҕа түмүгү биэриини бытаардаллар.

Күн-дьыл күүппэт, бастакы улахан тымныылар түһүтэлээн эрэллэр. Онон совхозтарга субу күннэргэ кыстык бэлэмин ситэрии, сүөһүнү хотоннору булларыы, оту былааһыны суһаллык ситэрии соруга туруохтаах. Туорахтаах культуралар үүнүүлэрин бүтэрэ илик хаһаайыстыбалар уталытыллыбат дьаһаллары ылаллара, бурдук соломотун хааллапбакка ылыыта үлэни тэрийэллэрэ наада.

Р. СОФРОНОВА,
ОАПХ диспетчерэ.

БЫЛЫРЫЫҤҤЫТААҔАР ОРДУК

Ааспыт сыл бу кэмин кытта тэҥнээтэххэ үүт күннээҕи валовой ыамын Эрилик Эристиин аатынан совхоз 7,8 центнеринэн үрдэттэ. Субу күннэргэ государствоҕа туттарыы күннээҕи сорудаҕын 5,3 центнеринэн аһара. Отделениелартан үстэрэ былырыыҥҥы таһымнарын аһараллар, ырай хайахсыттар ааспыт сыллааҕы кирбиилэриттэн 2,4 центнеринэн кыраны ылыллар.

Ити курдук, Карл Маркс аатынан, Субуруускай аатынан, «Мугудай» совхозтар былырыыҥҥы таһымнарыттан үрдүк көрдөрүүлээхтэр.

«СО» корр.

КӨҺҮҮГЭ СЫЛДЬЫБЫТ КОЛХОЗТААХТАРГА

Сотору таарыта Кындалга сэрии сылларыгар хоту көһүүгэ сылдьыбыт Болтоҥо түөрт колхоһун чилиэннэригэр аналлаах обелиск аһылынна.

— Ити чурапчылар хаһан да көрсүбэтэх иэдээннэрэ этэ. Тыһыынчанан дьону алаһа дьиэлэриттэн күүс өртүнэн тэйитэн хоту көһүүгэ ыыппыттара, өлөр өлүү айаҕар анньыбыттара, — диэтэ обелиһы арыйыыга эстиһии автора уонна салайан оҥорторбут Ким Кампеевич Колесов. — Обелиск эһиги көрсүбүт эрэйгитин кэнэҕэскэ ыччаттарга сэһэтар бэлиэнэн буоллун!

Ити эрэйи-кыһалҕаны эттэринэн - хааннарынан билбит дьон, Болтоҥо урукку «Кыһыл үүнүү», «Кыым», Куйбышев аатынан, «Кыһыл Сиэмэ» колхозтарын чилиэннэрэ, бу күн Кындалга муһуннулар.

— Соловьев Аммагыттан оттоон тыһыынчаттан тахса буруулу туруорбуппут кэнниэ икки милиционер кэлэн, ыйан-хаайан илдьэ барбыттара. Тиктибиэсталлаан, сыалтарбыт үүттээн, талкэгэлэрбитигэр көлүөһэ оҥостон көспүппүт. Хоту бэйэм колхозпуттан 35 киһиттэн бу илиибинэн көмпүт киһибин, — диэн кэпсии-кэпсии Федосия Петровна Макарова илиилэрин көрдөрөр.

Билигин Федосия Петровна 6 оҕолоох, 29 сиэннээх, 4 хос сиэннээх. Кырдьыга даҕаны, биһиги өбүгэлэрбит ити ыар кэмнэргэ киин курдук эр санааларын, олоххо тардыһыыларын сүтэрбэтэх буоланнар. Чурапчы алаастара саҥа дьон чуор куоластарынан чугдаарыан эрдэхтэрэ.

Константин Дмитриевич Павлуцкай салалтатынан Кындал кырдьаҕастара мустубут кырдьаҕастары эһэрэ убаһа этинэн, төрөөбүт күөллэрин хатырыктаах соботунан күндүлээтилэр.

Оттон хайан эрэ иччитэхсийэн испит Кындал, урукута 60-ча хаһаайыстыбалаах «Кыым» колхоз олохсуйбут сирэ, билигин урукута буолбатах, сыыһа буруотун ахсаана эбилиннэ, сэргэхсийэн иһэр. Ол туһунан участак бирогадьыра И. М. Слепцов маннык кэпсээтэ:

— Кындал, кырыы учаастактары сайылыктарын республикатааҕы былааныгар киирэн, кэскилэ улахан. Быйыл манна 500 сүөһү, ол иһигэр 60 ынахтаах кыстыахтаах. Бөһүөлэк социальнай кэскилин аһаары көрдөххө, 2000 сылга диэри манна саҥа кулууп, оскуола, иккн котельнай тутуллаллара, АТС холбонор былааныгар киирдэ. Быйыл саҥа дьааһыла дьиэтэ тутуллан эрэр, тохсуннньуттан фельдшерскэй - акушерскай пуун дьиэтин аһыллаата туһуохтаах. Онон маҥнай ыла эдэр ыччат мустан, олохсуйан барыаҕа.

Көһүүгэ сылдьыбыт колхозтаахтар көрсүһэр күннэригэр кырыһ быһыта суох чаҕылхай күн буолла.

В. ПАВЛОВ.

Республика суверенитетын туһунан

Олохпут кэскилэ— Россияны кытта

Сорохтор биһиги Сахабыт сирин РСФСР састаабыттан таһаарыы Союзка быһа бас бэринэр суверенней государство оҥорорго турууорсаллар. Соторутааҕыта Чурапчы оройуонун Советын народнай депутаттара республика суверенитетын туһунан боппуруоһу дьүүллээһин түмүгүнэн итинник быһаарыыны ылыммыттар. Мин тус бэйэм маны сөбүлээбэппин. Бу республикабыт олоҕор көрсүллэр чахчыларыттан буолбакка, атарҕас баҕа санаалаах салайтарбыт дии саныыбын.

Билэрин курдук, билигин сахалар республика нэһилиэнньэтин 30-ча бырыһыанын ылабыт. Союзнай республика буоларга талаһабыт эрээри, дьиҥэр, автономнай да республика бырааптын ырааҕынан туһаммакка олоробут. Маннык балаһыанньаҕа киирбит республика суверенитет үөһэ этиллэр үрдүк бырааптын толорору ылар кыахтаах дуо? Тус бэйэм саарбахтыыбын. Итэ — биирэ. Иккиһинэн, Саха сиригэр олорор атын омуктар интэриэстэрэ тэҥҥэ учуоттанарый? Сыллата кэлэ-бара турар дьону көҕүрэппит да иһин, киһилэр аҕыйаҕа суохтар. Олохсуйан хаалбыт, Саха сирин бэйэлэрин иккис төрөөбүт дойдуларынан ааҕыммыт дьон (сорохтор өссө төрөөбүт дойдулара да буолар) бэйэлэрэ туспа национальнай киин туттунуулаах, национальнай дьулуһуулаах буолбайаллар? Ханнык баҕарар омук, киин улахаһыттан ыраатыттан туттулуга суох, бэйэтин национальнай интэриэһин турууласан көмүскүүрүн омнуолуохха сатаммат.

Биһиги, сахалар, Россияны, улуу нуучча норуотун кытта сибээспит олус дириҥ силистээх-мутуктаах диэн хаһыаттарга саамай сөпкө бэлиэтииллэр. Саха дьонун Россия 400-чэ сыл устата атас-доҕор һигостон көмүскээн аҕалбыта дуо? Тоһо да олохпут сайдыыта бытаарда, атын дойдулартан экономическай да, социальнай да өртүнэн хаалыыбыт улаатта диэн эппиттэрин иһин, өтөрдөөҕүтэ диэри дьиэҥ кытта холбуу хотоннуох саха дьонун сайдыыта олус хаалла диэмэрин тыыҥабын. Тэйэтүн да иһин, биһиги ааспыт уонунан сылларга нуучча убайбытыттан, атын бырааттыы омуктартан дааны эбээҕи ыллыбыт. Оттон олохпут бүгүҥҥүтүгэр кыһалҕаларыгар сүрүн буруйдааҕынан дойдута уонунан сылларга бүрүүкээбит хамаандалыыр-административнай система буоларын бары да билэбит дии. Онон биһиги мөккүөрдээх кэмҥэ сахалар нуучча норуотугар урукнубут курдук чугас буолуохтаахпыт.

Аҕаларбыт, убайдарбыт, эһэларбыт Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сылларыгар өстөөҕү утары дойдубут атын омуктарын кытта биирэ хайдаах сэриилэспиттэрин үлүнубаппыт. Мин аҕам көмүс уҥуоҕа Венгрияҕа хааллыбыта. Син эмиэ атын саха дьонун курдук, мин төрөппүттэрим, дьонум-сэргэм дьылҕата Россияны кытта быстыспат сибээстээх. Быһата, Россия биһиги дьиэбит буолар. Оттон төрөөбүт-үөскээбит, иитиллибит дьиэбитин хайдах умнуохтаахпытый?

Кэлин сорохтор наар «автономия» диэн тылы хараарда сатыыр буоллулар. Дьиҥэр, бу олус дириҥ ис хоһоонноох өйдөбүл. Тылдьыты да аҕыйах көрүөххэ. Онно автономия—бэйэни бэйэ дьаһаныыта, Конституцияҕа сөп түбэһиннэрэн бэйэ ис дьыалатын бэйэ быһаарыныта диэн суруллар. Ол иһин, автономияҕа хаалан туран, экономическай суверенитеты кэлэттэнни туруорсар олохтоох буолуо этэ дии саныыбын.

Республика суверенитетын туһунан мөккүөргэ сорох табаарыстар «союзнай республика», «суверенай государство» диэн, о. д. а. өйдөбүллэри дьиҥнээх суолталарын сита-хото өйдөөбөккө, күдээринэ тутталлар. Оттон олохпут дьаһахпыт туруга, республикабыт билиҥҥи балаһыанньата үөһэ ахтыллыбыт өйдөбүллэргэ дьүөрэтэ суох адьас атын буолбатах дуо? Украина, Белоруссия Верховнай Советтара государственнай суверенитет туһунан Декларация таһаардылар. Киһилэр чахчы кыахтаахтар, эрдэҕүтэ туспа государство буола сылдьыбыт республикалар. Онон биһиги итэ Декларацияларга киирбит балаһыанньалары сүһэн ылыыбыт сатаныа суох курдук.

Г. ЕГОРОВ.

Педагогтар сыллааҕы хардыылара

Саҥа үөрэх дьыла саҕаланна. Оройуон педагогтара хас биирдии үөрэх дьылын саҥалы, ыччаты үөрэтиигэ-иитиигэ саҥа түмүктэрдээх көрсөргө дьулуһаллар. Ол эрээри оройуоҥҥа үөрэтии-иитии процеһа хайдаҕый?

Кэлин сылларга оҕолорго биһиги интэриин мөлтөөтөр-мөлтөөн иһэр. Холобур, биһиги үөрэнээччилэрбит үөрэххэ киириилэрин ылан көрүөххүҥ. Өскөтүн 1987 сыллаахха 49, 1988 сылга 80 оҕо үөрэххэ киирбит эбит буоллаҕына, ааспыт үөрэх дьылыгар 26 эрэ үөрэнээччибит үөрэххэ киирдэ. 1988 с. 10 оҕо үрүҥ көмүс мэдалынан оскуоланы бүтэрбит эбит буоллаҕына, 1990 с. — 3. Итэ сыыппаралар оку таһынан дьоҕурдаах оҕолору кытары биирдиилээн үлэ мөлтөҕүн эмиэ туоһулууллар. Билигин биһиги киинибитигэр хас биирдии үөрэнээччи уратыы дьоҕурун таба таайан сайыннарар, оскуола ахсын дириҥэтэн үөрэтэр кылаастары арыйар сорук турар.

Оҕолор предметтэри билиилэрин дириҥэтэргэ үлэбит түмүктэрин олимпиадалар көрдөрөллөр. 1990 с. предметтэй олимпиадаларга уопсайа 542 үөрэнээччи кытынна. Манна ордук үчүгэй түмүктэри Чурапчы, Мүрүдэй, Амма, Хатылы орто уонна Чакыр, Арылаах, Чурапчы ситэтэ суох орто оскуолалара ситистилэр. Олимпиадаларга М. А. Сидорова, А. Е. Дьячковская, К. Н. Абрамов, Л. Е. Кириллина уо. д. а. үөрэнээччилэрэ куруук ситиһиилэнэллэр.

Ааспыт үөрэх дьылыгар оскуола үөрэнээччилэриттэн 27 буруйу оҥорору таһаарылынна. Оскуолаларынан ылан көрдөххө, государство малын салын уорууу Амма, Хабахсыт, Кытаанах, Чурапчы интернат, Чурапчы орто, Хадаар ситэтэ суох орто, массыынаны күрэтии Дириҥ, күлүгээннээһин Хатылы, Чурапчы интернат, Дириҥ, Чурапчы орто, Чурапчы ситэтэ суох орто оскуолаларын үөрэнээччилэриттэн оҥоһуллуннулар. Буруйу оҥоруу оскуолаларга иитэр үлэбит ситэтэ суоҕун, оскуола төрөппүт кытта үлэтэ мөлтөөҕүн, төрөппүттэр өртүлэриттэн эппиэтинэс, хонтуруол ситэтэ суоҕун, оҕолорго киһи киһини кытта сыһыаннын культурата намыһаҕын туоһулууллар. Оку таһынан общественнай иитээччилэр ыарахан иитиллээх оҕолору кытта куотугар эрэ үлэлииллэр, киһилэри куруһуоктарынан, секцияларынан хабыы аҕыйах. Билигин үөрэнээччилэргэ бырааптары үөрэтиигэ улахан болҕомтону уурууоххa наада. Саастарынан араарар, быраабы, сокуону үөрэтиигэ кулууптары, месячниктары, нэдиэлэлэри тэрийэххэ, онно участковай милиционердары, общественность представителлэрин тардыахха. Уолаттарга техническэй куруһуоктары хото үөрэтиэххэ, мотоциклга права туттарарга үөрэтиини саҕалыахха.

Оройуоҥҥа 53 педагог аттестацияны барда, онтон учуутала 43, уһатыллыбыт күннээх группа уонна интернат иитээччилэрэ 3, детсад иитээччитэ 7. Аттестация түмүгүнэн 25 педагог үрдүк сыанабылы ылла, 1 учуутал, 1 иитээччи аттестацияны рекомендациялаах ааста. Аттестационнай характеристикалары ырытан көрдөххө, учууталлар үлэлэрин уопсай хартыыната, ордук иитэр үлэ түмүгэ ситэ көрдөрүллүбэт. 1990 сылга 134 учуутал, 18 салайааччы, 6 ситэтэ суох орто оскуола директора, 8 завуч идэлэрин үрдэттилэр. Педагогическай ааҕыыларга 81 дакылаат киирдэ. 43 дакылаат республикатааҕы ааҕыыларга кытынна.

1989—1990 сс. үөрэх дьылыгар биһиги оройуоммутугар 399 үрдүк, 112 анал орто үөрэхтээх учууталлар үлэлээтилэр. Үөрэтэр-иитэр үлэҕэ учууталларга методическай көмөнү оҥорор иннигтэн айымньылаахтык үлэлиир учууталлар, оскуола салайааччыларын, завучтар, үөрэх сэбиэдиссэйдэрин холбоһуктаах бириигэдалара оскуолаларга нэдиэлэлээх таҕыслыыллара тэриллэр. Онуук комиссия оройуон 20 оскуолаларыттан 12-тэ хабылынна. Быйыл саҥа психологическай сулууспа семинардарын ыытыыны саҕалаатыбыт. Бу сулууспа интернат - оскуолаҕа саҕаланна.

Одьулуун орто оскуолатыгар саха тылын уонна литературатын дириҥэтэн үөрэтэр кылааска саҥаны көрдөөһүннээх ыытыллаллар. Чакыр оскуолатыгар физкультура учуутала Н. Н. Адамов эксперимент интэриэһин үөскэтиэн сөп. Кини үөрэх программатын ситэрэн биэрбитин түмүгэр оҕолор наадалаах үөрэтэ физкультураҕа дьарыктаналлар, эт-хаан өртүнэн сайдаллар, спорка ситиһиилээхтэр.

Уопсай үөрэхтээһин концепциятын олохсо киллэрии учууталлартан эрчимнээх, сайдыылаах буолууну, айымньылаах үлэни эрэйэр. Ону учуоттаан оройуон учууталлара үөрэх матырыйаалын аһаҕас хайысхалаахтык үөрэтиигэ, былааннааһыҥҥа үлэлэһэллэр. Итинник Сылаҥ орто оскуолатыттан РСФСР оскуолатын үтүөлээх учуутала Е. Д. Макаров үлэтэ холобурунан буолуон сөп. Кини география уруоктарыгар ордук чаастарын (12—18 чаас) оҕолорго олохтоох матырыйаалы тиэрдиигэ үлэлэһэр. Оскуолаларга уһатыллыбыт күннээх группалар штаттаах единицаларын интэриэстэринэн куруһуоктары тэрийэргэ туһаналларга көҕүл биэрилиннэ. Итэ оскуолалар бэйэлэрин истэригэр оҕолор интэриэстэринэн үгүс куруһуоктары тэрийэргэ кыаҕы үөскэттэр.

Оскуолаларга бэйэлэрин уруоктарыгар саҥалыы сыһыаннаһар, оҕолорго тийимтиэ саҥа ньымалары көрдүүр учууталлар бааллар. Ол курдук, Кытаанахтан М. М. Захарова, Одьулууттан А. С. Карпова, Хадаартан Е. П. Иванова, Мындаҕаайыттан М. М. Сыколятина, Болтоҥоттон В. П. Игнатьева сорудахтары эрдэ биэрии, блоктарынан үөрэтии, группалаан үөрэтии, стандартнайа суох уруоктары, бэсиэдэ-уруоктары, диспуттары ыытыы ньымаларын туттарга кыһаналлар. А. С. Карпова оҕолор айар дьоҕурдарын кэҥэтиик арыйарга, бэйэлэрин бэйэлэрэ дьаһаныылларын сайыннарарга дьулуһар. Болтоҥо ситэтэ суох орто оскуолатыгар төрөппүттэр оһуокай күнүн тэрийэн ыыталлара эмиэ бэртээхэй саҕалааһын. Оттон М. Е. Карпузова кылааһыгар сахалыы остуол оонньууларын ылларда.

Пионердар дьиэлэрин нөҥүө барыта 28 куруһуок 421 оҕону хабан үлэлээтэ. Онтон 8 спортивнай, 9 уһаныы-оҥоруу, 10 техническэй айымньы куруһуоктара. Пионердар дьиэлэрэ 7 оскуолаҕа бэйэтин филиалларын арыйда. Олортон Сылаҥҥа Е. Д. Макаров, Н. Д. Флегонтова салайар куруһуоктара ордук улахан ситиһиилээннилэр. Е. Д. Макаров дьарыктыыр оҕолоро республикаҕа, Сибирь уонна Дальнай Восток киинэни таптааччыларын конкурстарыгар ситиһиилээхтик кыттыылар. Ол эрээри биһиги куруһуоктар бары кыдьүүстээхтик үлэлииллэрин ситиһэ иликпит. Материальнай - техническэй базабыт быстар мөлтөх.

Быйыл үөрэнээччилэргэ аналлаах фольклор фестивала толоруу мастерствотын үрдэттэр, саҥа таланнары көрдүүр, норуот айымньыларын көҕүлүүр сыаллаах-соруктаах ыытылынна. Манна оройуон бары оскуолалара активнай кыттыыны ыллылар. Фестиваль биир уратытынан дьиэ кэргэн ансамбллара кыттыбыттара буолар. Ол эрээри Чурапчы орто оскуолата бэйэтин кыаҕар, оҕотун ахсаанынгар ситэтэ суох, ыһыллаҕас соҕус концерты биэрбитин этиэххэ наада. Нэһилиэктэр оскуолалара дьоҕурдаах оҕолору кытта утумнаахтык үлэлиилэрэ эрэйиллэр. Итиннэ сорох нэһилиэктэргэ бэртээхэй фольклорнай коллективтар тэриллибиттэрин бэлиэтиэххэ наада. Холобур, Бахсыттан «Алаҕарыаана», Мырылаттан «Сасчаана».

Аҕыйах сыллааҕыттан бэттэх оҕолор сайыҥҥы каникулларыгар төрөппүттэрин кытта үлэлииллэрин, кинилэр дьиэ кэргэннэринэн арендаҕа үлэлииллэринэн сибээстээн үлэ уонна сынньалаҥ лааҕырдарыгар оҕолору сүүмэрдээһиҥҥэ мэрахаттар баар буоллулар. Быйыл Чурапчы орто оскуолатын «Солнышко» лааҕыра Карл Маркс аатынан совхоһу кытары дуогабардааһын огурсу олгом үүнүүтүн ылан атыылаата. Маннык хайысхалаах дуогабардарынан үлэлэр кэҥэтиллэн иһэллэрэ ирдэниллэр. Биһиэхэ үлэҕэ үөрэтиигэ проблемалар үгүстэр.

Бу барыта үүммүт үөрэх дьылыгар учуоттаныа дии саныыбын.

М. НИКИФОРОВ,
норуот үөрэҕириитин оройуонааҕы отделын сэбиэдиссэйэ.

ДЬИКСИНИИ ТУРУГА

Туваҕа нус-хас буолбатах. Ытылалааһын, дүҥдэмнээһин, дэлби тэптэриилэр, экстремистэр нууччалары тыллаахтары сойуолаһыылара. Автономнай республикаттан сыл аҕарыгар үс тыһыынча киһи күрээтэ. Үгүс промышленнай предприятиелар үлэлэрин тохтотор кутталлаахтар.

Республика столицатыгар — Кызылга — үлэ коллективтарын представителлэрэ суһал мунньахха түмүстүлэр. Киһилэр бу уустук быһыыттан тахсыыга көдьүүһэ суох дьаһаллар ылыллалларын сэмэлииллэр. Чугастааҕы айга быһыы-майгы тупсубат буоллаҕына, транспортниктар уонна энергетиктэр забастовкалыахтаахтарын туһунан иһитиннэрдилэр.

Туваҕа бырааҥ харыстабылын органнарын үлэһиттэрэ, милиция этэрээтэ кэллилэр.

Снимокка: ОМОН этэрээтэ Кызылга общественнай бэрээдэги кэһээччини тутта.

В. Медведев фотота.

(ССТА фотохроникэта).

АГРОШКОЛАТТАН БЫҺА—ҮӨРЭХХЭ

Дириҥ агрошколатын тыа хаһаайыстыбатын дириҥэтэн үөрэтэр кылааһын ааспыт үөрэх дьылыгар 13 үөрэнээччи бүтэрдэ. Экзаменнары ситиһиилээхтик туттаран түөрт оҕо Якутскайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын институтугар үөрэнэ киирдэ. Саха государственнай университетыгар Настя Тарасова — биологическай отделениеҕа, Айта Далбаева — саха тылын уонна литературатын отделениетыгар, Томскай куоракка лесник идэтигэр Андрей Собакин үөрэххэ ылылыннылар.

Якутскайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын института Дириҥ уонна Элгээйи агрошколаларын кытта шефтэһэр. Шефтэһии дуогабарыгар институкка зооинженер уонна ветеринар идэлэригэр үөрэнэн баҕалаах оҕолору киирии экзамен буолуон иннинэ бэсиэдэлээһин түмүгүнэн ылар гына чэпчэтиини ылыммыта. Быйыл бэсиэдэлээһиҥҥэ биһиги оскуолаттан түөрт оҕо, Элгээйи агрошколатыттан үс оҕо кыттыбыта. Итинтэн Осип Тарабукин уонна Виталий Филиппов, Элгээйиттэн биир оҕо студент буолар бырааптары киирии экзамен иннинэ ыллылар. Кыайан бэсиэдэлэһиини туораабатах оҕолор уопсай экзаменнэ туттараллар.

Быйыл институкка экономическай отделение саҥа аһылынна. Бу отделениеҕа киириигэ агрошколаҕа үөрэммит оҕолорго чэпчэтии көрүллүбэт. 50 миэстэҕэ 340 сайабылыанньа киирбитэ. Маҥнайгы экзамены математикаҕа 224 оҕо ыйаан туттарбыта. Биһиги оскуолаттан бу отделениеҕа түөрт оҕо туттарсыбыта. Олортон Ганя Старостин уонна Мотя Маркова үөрэххэ киирдилэр.

Үөрэххэ киирбиттэри кытта ректор Афанасий Васильевич Чугунов кэпсэттэ. Кэлэр өртүгэр икки агрошколаттан бэсиэдэлэһии түмүгүнэн киирэр оҕолор ахсааннарын эбэргэ баҕатын биллэрдэ. Икки агрошкола хардарыта сибээстээхтик үлэлииллэригэр сүбэлээтэ.

Тыа хаһаайыстыбатын идэтин талыаҕа баҕалаах оҕолор Дириҥ агрошколатыгар кэлэн үөрэнэллэригэр сүбэлиибит. Оскуола идэни талан ылары тытар көмөлөһүөҕэ.

Т. ДАЛБАЕВА,
учуутал.

✦ *Кыстык бэлэмин бэрэбиэркэлиибит* ✦

Хаһаайыттар хайдахтара харахха быраҕыллар

ССКП райкомун представителлэрэ Г. С. Колесов, С. Д. Ноговицын кэпсииллэр

Субу күннэргэ ССКП райкомун представителлэрэ совхоостар кыстыкка бэлэмнэрин туругун бэрэбиэрэлээн кииридибит. Бэлэм эриэ-дэхситик барбат эбит. Холобур, Эрилик Эристиин аатынан совхоз Хоптоҕотооҕу отделениетыгар Уһун Алааска 100 ынахтыкка анаан саҥа тутуллар хотон муостатын аҕара тэлгэтиллэ илик, эркиннэрэ суох. Мастара оҕуруга үүнэн тураллар. Ат Уулаппыкка ньирэй кыстатыллыахтаах эрээри, өрөмүөн ситэ илик. Управляющай Петр Афанасьевич Иванов кыстык бэлэмигэр субуотунньукка улахан эрэлин уурар. Ол эрээри 40-ча киһини күүппүт кэмнэригэр 4-түү эрэ киһи кэлитэлиир түбэлтэлэрэ суох буолбатах. Онон общественность көмөтө мөлтөх. Ламбаҕа сүөсүһүттэр олорор дьиэлэрэ даҕаны өрөмүөннэммэ илик, түннүктэрэ үүтү сыыньыллан турар. Сорох хотоннор оһүөлэрэ көтөҕүллэр туруктаахтар.

Фермалар котельнайдарын оҥоруу, өрөмүөннээһин саҕалана илик. Аһылык сыахтара үлэлээбэттэр. Быйыл уопсайынан даҕаны үлэлээтэр тыллара суох. Ол оннугар хотоннор истэрнигэр котельнайдартан паарынан үрдэрэн эбии аһылыгы бэлэмниир-гэ суоттаналлар. Субу күннэргэ сварканыыр үлэлэрэ ыытта сатыыллар, автопоилкалар турбаларын тардаллар. Маныаха электрод суоҕа үлэни улаханнык атахтыыр эбит.

Хоптоҕолор кыстык хотоннору өрөмүөннээһини хойутатыыттар. Сүөһүнү киллэриэххэ айылаах хотону күһүс тымтыктаан даҕаны булар уустук. Оҥоруох, ситэриэх дьиэтэххэ үлэ үгүс. Онон кыстык бэлэмигэр аналлаах бирисээдалары тэрийиэххэ, субуотунньуктары, күргүөмнээх таҕсыылары чааастатык тэрийтэлиэххэ наада. Онуоха совхоз салалтата, туһааннаах специалистара быһаччы ороо-һоллоро, үлэни тэрийсэллэрэ ирдэниэх тустаах. Дьыл баччатыгар дьэри сүөһүлэр кыстык хотонноруn була иликтэрэ, өссө төһөҕө ситэрэн-хоторон киллэрэллэрэ биллибэтэ улахан дьиксиниини үөскэтэр.

х х х

Карл Маркс аатынан совхоз быйыл дойдута борыта 10 хотонунан кыстатыырга былааннанар. Ол иһигэр Собуот Алааһыгар икки хотонунан, биирингэр — Николаевтаах арендалара, атыныгар — «Эрчим» ферма коллектива, Кулаадымаҕа Сивцевтэр дьиэ кэргэттэрэ бороосуналарын уонна субай сүөһүнү көрүөхтээхтэр. Манна өрөмүөн ыытыллан сатаабыт. Онно тураа эрэн оҕолоро, аймахтара күүскэнэ буолбуттар. Фермаҕа дьиэ кэргэн үлэлиир таһсыыта үүтэйдээбэ аҕардас итэтэн даҕаны көстөр. Куула Күөлгэ икки хотонунан кыстыахтаахтар. Бииригэр В. Н. Петров салайар арендата төрүүр тыгэйин көрүөхтээх, иккиһигэр ыанньык туруохтаах. Төгүргэстээххэ комплекс уонна Баранкоптар арендаларын хотонноро сүнньүнэн бэлэм буолбуттар. Үрэх Күөрэҕэ үс хотонунан маннык, субай сүөһү уонна саҥа төрүөх туруохтаахтар.

Билигин бары хотонноргo сүөһүлэр сүгүньүйэн киирбиттэр. Быстах саҕарин күрүөнү-хаһааны салбайан үлэлэрин үрдүттэн олорон ыыталлар. Сүөсүһүттэр, сүнньүнэн, бүлүүлүбүттэр. Эбии аһылыгы бэлэмнээһиҥҥэ, хотон ис-тас үлэлэригэр аҕылаах киһи тиийбэтин субу күннэргэ буларга кыһаналлар. Быйыл кыстык хотонноргo оһүөлэрин көтөхтөрүү, муосталааһын, хоруудалары саҥардыы ыытыллыбыттар, арендатордар үлэлиир хотонноро саҥалар, онон улахан өрөмүөн ыытыллыбатах.

Бириэдьиир Михаил Петрович Михайлов быйыл Төгүргэстээх фермаларыгар дьиэ олорор эргэ дьиэлэрин киһи билбэтинэ өрөмүөннээбит. Нэртүүлэрин обшивкалаппыт, кыраасалаппыт, муосталарын саҥардыбыт. Билигин хоруобуйата усинна террасалара, шифер суоҕунан, ситэриллибэккэ тураллар. Аны түөрт квартираҕа барыларыгар ититтэр системаны таҥыттар. Үлэһиттэр олорор усулуобуйаларын тэрийбит түмүгэр совхоз киһи бөһүөлэгиттэн дьиэ кэргэнинэр фермаҕа үлэлии таҕсыталлаан эрэллэр. Онон үлэһит илии быһаарыллар кыахха киирбит. Оттон урукку сылларга үгүстэр бөһүөлэгэттэн сылдьар этилэр, ол иһин үлэҕэ хойутааһын, үлэни үрдүнэн-аннынан үмүрүтэ тутаат дьиэлэһиин буолара. *Итиэннэ бэрэдиэк даҕаны көһиллэрэ. Бу үчүгэй саҕалааһык атын совхоостарга холобур буолуон сөп.

Совхоз 2000 тонна оттоох, 800 тонна силостээх. Олус дьаачча да буолбатар, сүөһү аһылыгар баар. Ол эрээри комбикормалара олох суох, онон бурдуггу дробилкалатан эбии аһылыкка туһаныаҕа былааннаналлар. Онуоха икки дробилкалаахтар. Быйыл Куолума үрэҕэр Киибилдьигэ, Чэбыл-Ибигэ итиэннэ Аммаҕа оттообуттар, онон атын оройуоннарга барбатахтар. Куолумаҕа 70-ча оту туруорбуттар. Кырыымчык соҕус аһылыктаах эрээри, бурдук солоомотун хомуйууга көһүүннүк сыһыаннаһалларын кытта эйэлэһиэххэ табыллыбат. Оттон итинник солоому Амурскай уобалас курдук ыраах сиртэн тиэйэн тоһолөөх кучоттооҕун саҥаан көрүх.

Көрөргүт курдук, ньии хаһаайыстыбаҕа кыстыкка бэлэм эриэ-дэхситэ суох. Хоптоҕолор кыстык халбатин курдук туттан, олус холкутуйан биэрбиттэр, онон сүөһүлэр ото-рүнэн кыстык сирдэрин булалларга уустук балаһыанньаламмыт. Оттон маркстар, кыра итэҕэһин быһаҕаһы аахсыбатахха, сүнньүнэн, кыстыгы булбуттар. Онон сүөһүнү сылааc, тотоойу кыстыгынан хааччыйыыга быһаарыылаах дьаһаллар утилытыллыбакка ылыллыах тустаахтар.

ЭКОЛОГИЯ уонна ЛИТЕРАТУРА

Саха сирин Суруйааччыларын союһун мунньаҕыттан

Балаҕан ыйын 5 күнэ. Кэнгэс саала дьоннан туола охсубут. Манна Саха сирин Суруйааччыларын союһун бырабылыанньата үлэлиир. Бу Кэнигэ дьиэтэ диэн сүрэхтэммит обургу тутууну, дьиэр. Суруйааччылар союзтара үбүлээбитэ.

Мунньаҕы Саха АССР народнай суруйааччыта, Саха сирин Суруйааччыларын союһун бырабылыанньатын председателэ **Софрон Петрович Данилов** аста.

— Нэм-нэрдии модьуйуута, олох хаамыыта бэйэтэ биһиги иннибитигэр айылҕаны харыстааһын проблематын туруорда. Промышленность балысханнык сайдыыта нэдээгинэ тириэрдэн эрэрэ ниммибарытын тэҥиппэн долгутар. Күндү дьоммут суруйааччыларпыт айылҕаны харыстааһын боппуруоһун туруорсууга гражданскай нэспитин толорбутун күүтэллэр, — председатель мунньах сылдьыы-сорудун итин курдук быһаарда.

Итини кэнниттэн профессор **Дмитрий Дмитриевич Саввинов** «Экология уонна Саха сирин норуоттарын дьыаҕата», филологическай наука кандидата **Иван Григорьевич Спиридонов** «Экология уонна саха литературата» диэн темаларга кэспиэрдиилэригэр 40-нуу мүнүүтэлээх дакылааттары ааҕтылар. Профессор Саввинов хотугу дойду сирэ - уота кэбирэҕин, намчытын, литературовед И. Г. Спиридонов саха литературатыгар айылҕаҕа сүгүрүйүү характернай өрүттэрэ баһыйбыттарын кэпсээһиниттэн дакылааттарын саҕалаатылар. Мин тус бэйэм санаабар, дакылааттар олус сытыыта суохтун өҥөһүлүннүлэр. Профессор Саввинов кини сык тыла түһэр сыыппаралары тэҥнэбиллэрин аҕалбата. Литературовед Спиридонов дьоннатын эрдьиэстэһиинигэр мунурданна. Чопчу темалары, проблемалары көтөҕөр «Уот ынтиитэ», «Барымаг да, кубалар» курдук, о. д. а. бодоҥ айымньылары далаһа оҥостуннан тематыгар дириҥник киирбэтэ.

Улахан сэргэхсийиини республика суверенитетын туһунан боппуруос таһаарда. Маныаха информацияны Саха АССР Верховнай Советын Председателин солбуйааччы **Андрей Дмитриевич Кириллин** оҥордо.

— Бары нэдээммит, дьингэр, биһиги республикабыт правовой быраабa суоҕуттан таҕыста. Суверенитеты ылыыга хойутаан эрэр курдукпут, — диэн тылларынан Андрей Дмитриевич саҕалаата. Кини союзнай республика быраабтаах РСФСР сэттаабытар хааларга диэн хайысханы тутуста.

Итини кэнниттэн суруйааччылар боппуруоһу дьүүллэһиигэ киирдилэр.

Тылы бастакынан ыкагир эдэр суруйааччыта **Николай Гаврильевич Курилов** ылла.

— Туундарам туһунан кэпсиэҕим. Балыгынан баай күөллэрбит эһиннилэр. Үтүө үгэстэрбитин умкан эрэбит. Харгин таҕатын аҕалан нэдийдибит, тэрүт бэйэбит табабытын үтүрүйдэ. Ол түмүгэр уучаҕы миниммит буоллубут. Туундараҕа баһаарлар тураннар, күүстээх техника үлтү кэбэн, таба аһылыга суох буолан иһэр. Туундара биһиги дьиэбит, көмүскэлбит эбит буоллаҕына, туундарабыт биһигиннээҕэр эрдэ кырыйда, ичигэхсийдэ. Кураанах дьиэҕа ырыа ылламмат. Туундараны өрүһүйүүгэ суруйааччылар тылбытын этэр кэммит кэллэ, — диэтэ кини.

Суруйааччы **Иван Кононович Данилов** этиитин дьон майгыта-сигилитэ алдьанарытын туһалыыр эйгэ кэхтиитин кытары сибээстээтэ. Сааҕай сөптөөх санааны — правительство чилиэннэрин отчуоттатын туһунан — **Иван Михайлович Гоголев** этэ. Суруйааччы **Петр Денисович Аввакумов** сири бас билиэххэ эрэ өмүк үөскүүр-уоһуйар кыахтааҕар тохтооту.

Олус интэриэһинэй этиини СГУ преподавателэ **Василий Никитич Протодьяконов** оҥордо. Кини урукку сылларга федералистар диэн тохлут-жехнут дьоммут 1927 сыллаахха ылыммыт программаларын нууччалыы текстин архивтан булбутун даҕан биэрдэ. Соҕуом-махтайыам туһугар, ол кэм дьоно адьас бүгүҥҥү туруорсууларбытын субу көрөн турардыы туруорсубуттар эбит.

Суруйааччылар бу докумуону, арааһа, бэчээккэ таһаара сыһаллара буолуо. Сүрдээхин долгуйа, сэгэрэ иһиттилэр. Ол федералистар даннэ буруйга-сэмэҕэ тиксибит дьоммут ортолоругар Василий Леонтьев, Павел Ксенофонтов курдук өччотооҕу интеллигенция чулуу представителлэрэ баалара эбээт.

— Аан дойду сэриитэ бара турар. Ол — айылҕаны утары, сэриитэн эрэ сидьиҥ сэрии, — диэтэ **Иван Гоголев** абаран-сатаран турай.

Анатолий Игнатьевич Чомчоев, Якутскай куорат гражданскай оборонатын начальнига, этэ:

— Суруйааччылар экология боппуруоһун туруорсуохтаахтыт. Экологическай буруйу оҥоруу диэн ыстатыйаны Сокуоҥҥа киллэрэри ситиһиэххэ. Космическай объектар түспүт түбэлтэлэрэ баалар эбит. 1978 сыллаахха Канадаҕа. Ол үһин элбэх көмүһү толообуттар. Саха сиригэр 1958 сыллаахха эмиэ космическай объект түспүтэ докумуоннан кэһүннэ. Бу космическай объектар ядернай батареялаахтар эбит. Биһиги союзнай статуһу ылаахтытына эрэ экологибытын харыстыыр кыахтаахпыт.

Итини кэнниттэн суруйааччылар **М. Д. Ефимов, С. Е. Дадаскинов, Р. А. Кулаковскай** тыл эттилэр.

— Мин улахан өсөсөскэ баран эрэр таригтэ киһитэбин, — диэн саҥалаата этиитин Саха АССР Айылҕаны харыстааһыныга госкомитетын председателэ **М. Е. Лукин.**

Михаил Егорович алмааһы хостооччуларга айылҕаны алдьатыыларын киһи 12 мол. солкуобаһы төлүүллэригэр көльуйуу түһэрбит. Кини биир суолу ыйда, Өскөтүн промышленнай объектар буортулаах гаһы эҥин таһааралларын ыраастыыр установкаларынан (технологиянан) хааччыйбаахтарыгар диэри үлэлииллэрин тохтотор кыах баарын. Ол курдук, 11 №-дээх алмааһы ылтыыр фабриканы бу кэлэр тохсунньуттан үлэлиирин тохтотор буолбуттар.

ССКП обкомун секретара **С. Е. Николаева** тыл эппитин кэнниттэн суруйааччылар эрдэттэн бэлэмнээммит уураағы ылыныах курдук буолан эрдэхтэринэ, народнай суруйааччы **Д. К. Сивцев — Суорун Омоллоон:**

— Тиэтэйимээҥиҥ, Комиссията тэрийиэҥиҥ. Лэп курдук докумуоннары оҥоруоҕуҥ. Общественнай тэриллэлэри кытары үлэлиир хайысхаларын быһаарыаҕыҥ, — диэтэ.

Ылыныылар, Өссө эбии дьаһаллары бэлиэтииргэ, суруйааччылары экологическай проблемаларынан сыһыартыыр нэадатын ыйдылар. Ону бырабылыанньаҕа куорат иһиннээҕи суруйааччылары түмэн быһаарыах буоллулар.

Итини кэнниттэн суруйааччылар буолаары турар Саха АССР Верховнай Советын сессиятын иннинэ Күөх Хонууну уонна Сайсары күөлү көмүскүүр ис хоһоонноох ыҥырыыны народнай депутаттарга туһаайан ылыннылар. Куорат салалтата Сайсары күөлү ортотунан магистраль тутарга быһаарбытын бырачыастыыр докумуону түргэнник бэчээттииргэ диэн буолла.

Суруйааччылар РСФСР суруйааччыларын VII съеһигэр делегаттары талыыга уонна «Саха народнай суруйааччыта» диэн аатка кандидатуралары түһэриигэ киирдилэр. Биһигини, ыҥырылыахтары, дьиэлэр диэн буолла.

А. С. Бродников кэпсииринэн, мөккүөр сүрдээхтик турбут. Съезкэ делегатынан алта киһини талыахтааахтар. Онно хас да киһи туран алталыы киһини аспыт. Онон уопсай ахсаана сүүрбэ киһиэхэ тиийбит. Дьэ ону кистэлэҥ куоластааһыныга киллэрбиттэр. Түмүгү таһаарыыга биэс киһи кими даҕаны тутуһуннарбакка ааспыттар. Арай алтыс киһи ким барара чуолкайдаммакка хаалбыт. «Бу алтыс киһини төһө элбэх куолаһы ылбыт кандидатуранан быһаарыахха» диэн буолбут. Онно көрбүттэрэ биһиги киһибит Алексей Спиридонович Бродников элбэх куолаһы ылбыта биллибит. Дьыалаһы аһаҕас куоластааһынынан быһаарбыттар. Онон ахсынньы ыйга буолар **РСФСР суруйааччыларын VII съеһигэр С. П. Данилов, С. И. Тарасов, Н. А. Лугинов, Г. Н. Курилов, Н. И. Харлампьева, А. С. Бродников** делегатынан талылыннылар.

«Саха народнай суруйааччыта» диэн бочуоттаах аакка П. Н. Тобуроковы, В. С. Яковлев — Далаҥы, В. С. Соловьев — Болот Боотуру түһэрэргэ этиилэр киирбиттэр. Улахан утарсыыны Далан көрсүбүт. Ордук тылыһөһү олус элбэҕи тамнаабыттар. Бэл онноооҕор «Тулаайах оҕо» диэн киинэтин сирбиттэр (бэйэм эрэ маны баһан этин курдук өйдүүбүн. Олус сөбүлүүр айымньым).

Кистэлэҥ куоластааһыныга Далан 11 куолаһы ылан түөрэбит, П. Н. Тобуроков биир куолаһы ылан хотон таҕсыбыт, Болот Боотур адьас үчүгэйдик ааспыт. Инньэ гынан мунньах бочуоттаах аатын **П. Н. Тобуроковка** уонна **В. С. Соловьев — Болот Боотурга** ыҥарэргэ Саха АССР Верховнай Советыттан көрдөстө.

Саха сирин суруйааччыларын быйылгы мунньахтара экология проблемаларыгар анаммыт бастакы мунньаҕынан буолар. Кини уратыта итиниэхэ сытар.

Сэмэн ТУМАТ.

Биһиэхэ эппиэттииллэр

«Сэгэ олох» атырдьах ыйын 18 күнүнээҕи нүөмэригэр рейд **«Холкутуйар табыллыбат»** диэн матырыйаала бэчээттэммитэ. Онно оройуон киинин котельнайдарын кыстыкка бэлэмнэрэ хайдаҕын туһунан кэпсэммитэ. Рейдовай бирикээдэ ордук мөлтөх туруктаахтарынан интернат-оскуола, сельсовет, киин балыыһа уонна бастакы квартал котельнайдарын аахпыта. Холобур, интернат-оскуола котельнайын оһохторо ыһыллан тураллара, тубдиспансер оһоҕун турбата сиидэ хайаҕаһын курдук этэ, киин балыыһа котельнайын оһохторо көтүрүллэн, фундамена да суох турара. Кэлин котельнайдар хайдах туруктаахтарый?

Киин балыыһа ылаабынай бырааһын солбуйааччы Г. Н. АЛЕКСЕЕВ эппиэттиир:

«Отделениелэрбит балаҕан ыйын 14 күнүттэн сылытыллыннылар. Котельнай оһохторун көтүрэн өрөмүөннээтилэр. Амбулатория бу күннэртэн ититтиллиэхтээх. Ыарыһахтар сытар стационардарыгар уонна терапевтическай отделениеҕа быстах өрөмүөн барда, оҕолоnор дьиэҕэ электропроводка саҥалыы тардылынна, «Сельэнерго» электриктэрэ тартылар».

«Якуткоммунэнерго» предприятие диспетчерэ Д. К. ПОИСЕЕВ эппиэттиир:

«Биһиги тэриллэбитигэр киирсэр котельнайдар үкэүлэрэ оттулуннулар. Ол курдук, орто оскуола, оройуоннааҕы киин балыыһа, тубдиспансер, бастакы, иккис кварталлар, гостиница котельнайдара үлэлээтилэр, Сельсовет, дьиэ-уот уонна коммунальнай хаһаайыстыба производственнай холбоһугун оһохторо бу күннэргэ оттуллуохтаахтар.

Тубдиспансер котельнайын оһоҕун турбата туһаттан аспытын уларыппыппыт. Интернат-оскуола эмиэ бу күннэргэ сылытыллыахтаах. Олох сагалыы оборудованиенан уларытыллар буолан тардылынна».

Чурапчы олоҥхоһуттара

ҮЙЭТИППИТ ҮТҮӨЛЭЭХТЭР

Сахалар олоҥхолоро сылаан былыргы үйэлэргэ оһуруллан иһиллэх соҕуругу дойдуларга айыллыбыттара. Холобур, «Дьулуруйар Ньургун Боотур» олоҥхо VIII үйэҕэ айыллыбыта сабаҕаланар (Советская тюркология, 4, 1989 с., 82—86). Ол кэмтэн ыла 12 үйэ ааста.

Үгүс үйэлэр мөҥүөннэрин тыыннаах түөрэн кэлэн баран, олоҥхолор аныгы үйэҕэ сүтэр-умнуллар куттааллара үөскээбитэ. Сорох саха үөрэхтээхтэрэ, суруйааччылара 20-с—30-с сылларга олоҥхолору букатын даҕаны билиммэт суолга турууга сылдьыбыттара. Онуоха П. А. Ойуунускай олоҥхолору саха норуотун улуу поэтическай айымньыларын быһыытынан сыаналаан, туруулаһан көмүскээбитэ. Кини норуот фольклорнай айымньыларын хомуйууну баһылааһынын көтөхпүтэ уонна бэйэтэ биир бастакынан Ньургун Боотур түһүлгэн курдук баараҕай эпоһы суруйбута.

П. А. Ойуунускай көҕүлээһининэн итэвинэ Тыл, литература уонна история институтун тэрийиитинэн, ордук Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сылларын иннинэ, үгүс үөрэхтээхтэр олоҥхолору суруйуу-бичиккэ киллэриитэ көхтөөхтүк туруммуттара. Бииһиги эр йуонмутугар олоҥхону суруйуу өссө XIX үйэ тиһэх сылларыттан саҕаламмыта.

Саамай бастакынан үйэтиллибит эпоһынан «Тойон Ньургун» олоҥхо буолбута. Бу эпическэй поэманы билиниитэ Кыһалланнаах наһилиэгин уруккута хотугу Хайахсыт нэһилиэгэ — үөрэхтээх киһитэ Попов Николай 1895 сыллаахха суруйбут. Кини ким тылыттан ити олоҥхону суруйбута уонна бэйэтэ толору суруллаарынан кэм буолара биллибэт.

Кылысынаах кырдьаҕаһа М. К. Попов суруйаарынан, урут ити нэһилиэккэ былыргылыы икки кылаас үөрэхтээх Попов Николай Фил. I (1870—1930 сс.) эбэтэр Ньукулаас диэн бэйэтэ кыра олоҥхоһут киһи олоро сылдьыбыт. Кини «Оноос саалаах Ойоҕостой Бэргэн» диэн олоҥхону толорооччу Михаил Ксенофонтович оҕо сылдьан истэрэ үһү. Онон сэрэйдэххэ, Попов Николай диэн «Тойон Ньургун» олоҥхону бэйэтин тылыттан суруйбут Попов Николай Фил. I буолуон сөп. Бу олоҥхо кылгатыллыбыт сюжета Г. У. Эргис редакциялаан таһаартарбыт «Нюргун Боотур Стремительный» кинигэтигэр (Якутск, 1947) киллэриллибитэ.

Сахалар улуутчулаах олоҥхоһуттара И. Г. Теплоухов—Тимофеев «Куруубай хааннаах Кулун Куллустуурун» сахатыйбыт нууччa үөрэхтээҕэ 1905 сыллаахха Сөлөбүдэ Амматыгар көрсөн суруйбутун Э. К. Пекарскай 1916 сыллаахха Санкт-Петербурга туспа томунан бэчээттэппитэ.

Ордук элбэх олоҥхо 30-с—40-с сылларга суруллубута. Наука филиалын фондугар чурапчылартан хас, хайнык олоҥхо суруллан киирэн ууруллан сытарын кытта сэрии, үлэ ветерана Г. Д. Ефимов сиһилии билсиитэ уонна ол түһүнан «Саҥа олох» хаһыакка суруйбута. Филиал фондугар чурапчылартан барыта 20-чэ текст киирэн сытар. Өскөтүн Саха сиэрин үрдүнэн барыта 200-тэн тахса олоҥхо суруллубут буоллаҕына, чурапчылар саха норуотун духовнай баайыгар киллэрбит кылааттара бөтчүмнээх миэстэни ылара эрэбил.

Сорох олоҥхоһуттартан хастыы даҕаны эпостар суруллубуттар. Холобур, Хатылыттан М. И. Белых, суруйааччы Эрилик Эристиин үстүү, П. М. Терютина, И. Г. Теплоухов—Тимофеев иккилии олоҥхолоро суруллубуттар.

Олоҥхолору дьон-норуот билиитигэр-истиитигэр таһаарбыттары, сыралаһан, бириэмэлэрин харыстаабакка үлэлэспиттэри бииһиги бүгүн кинилэргэ махтанан туран ааттарын ахтыталыыбыт. Чурапчы олоҥхоһуттарын эпостарын элбэт-сүппэт үйэлээбит дьоннунан буолаллар: Лукин Е. Е., Козлов И. И., Боярон А. Ф., Егоров Г. И. (Виллин), Лазарев Д. П., Местников А. Д., Харитонов С. В., Борисов Г. С., Сивцев Г. П., Борисов С. М., Сергеев, Саввин уо. д. а. Кинилэртэн үгүстэрэ учууталлар этилэр, оттон Дьяконов Николай Федорович Чурапчытааҕы педучилище үөрэнээччитэ этэ.

Олоҥхолору суруйууга оскуола үөрэнээччилэрэ эмиэ кыттыыны ыла сылдьыбыттара. Мырыла ыччата, ветераҥ иэдэлэмит Иванов Х. С. 8—10 кылаастарга үөрэнэр сылларыгар «Ыллык Солуонтай» олоҥхону Софрон Кузьминтан истибититтэн төһөну өйдөөбүтүнэн 20-чэ тэтэрээккэ суруйбута кэлин кини ыһыллан хаалбыт.

Нерюнгриттан И. Илларионов «Саҥа олох» хаһыакка суруйарынан, 1952 сыллаахха Хайахсыт оскуолатын учуутала И. П. Иванов салалтатынан үс-түөрт обургу үөрэнээччи И. Г. Теплоухов—Тимофеев «Кулун Куллустуурун» Күөх Оттоох сайылыкка олорон суруйбут. Ол суруйбут элбэх ахсааннаах тэтэрээттэрин дьылҕалара биллибэт.

Арааһа, оройуоҥҥа тиһэх олоҥхоһутунан Мырыла кырдьаҕаһа Федоров Константин Лукич эбитэ буолуо. Кинититтэн өссө 1981 сыллаахха Попов Василий Семенович фермаҕа үлэлии сылдьан хас да эп устата кэпсэтэн кинэйн Константин Лукич «Сүҥкэн Дьааһык» олоҥхотун суруйбута. Ону кэлин оҕонньортон Тыл, литература уонна история институтун үлэһитэ П. Н. Дмитриев ылбыт сурахтааҕа.

Норуот айымньыларын хомуйууга аналлаах түмсүү оройуоҥҥа 1969 сыллаахха тэриллэ сылдьыбыт. Түмсүү советын председателинэн М. Л. Ефимов талыллыбыт. Ити түмсүү тэрбэ айымньыны хомуйбута биллибэт.

Фольклорнай айымньылары хомуйууга республика үрдүнэн энтузиаст быһыытынан биһиги биир дойдулаахпыт Сэмэн Иванович Боло уонна Андрей Афанасьевич Саввин буолаллар. Кинилэр республика оройуоннарын нэрийэ сылдьаннар үтүмэн үгүс фольклорнай матырыйааллары хомуйбуттара.

Олоҥхону суруйуу олоҥхоһуттан уонна суруйааччыттан олус улахан дьулууру, тулууру эрэйэр сылдалдьааннах үлэнэн буолара. Олоҥхоһут уһуннук олорон хаттан тэнгнэн кэлэ-кэлэ этэриттэн салҕара, сылайара, сурукcут даҕаны кини түргэн этиитин ситэн суруйан иһэрэ эмиэ уустуктардааҕа. Холобур, И. Г. Теплоухов — Тимофеев 1905 сыллаахха олус салҕайан суруйтарарыттан хаста даҕаны аккаастанан көрө сылдьыбытын, хата, суруксута Васильев дьуулурдаах киһи буолан тиһэҕэр тиэрдибиттэр. Оттон А. С. Бродников Эгэсин уустан — Макаров Константин Афанасьевичтан олоҥхотун ситэри суруйан бүтэрбэккэ тохтообуттар.

Дмитрий Петрович Лазарев биир дойдулааҕа И. Г. Теплоухов — Тимофеевтан «Эрэбил Бэргэн» олоҥхотун суруйуутун 1941 сыллаахха саҕалаабыт. Бүтэллэрэ чугаһаан эрдэҕинэ Дмитрий Петровиһы армияҕа ыҥырбыттар. Кини армияттан доруобуйата мөлтөөн 1943 сыллаахха төннөн кэлбит уонна олоҥхоһутун кытта 1944—1945 сс. көрсөннөр, текстэрин сэлгыы суруйан ситэрбиттэр. Дмитрий Петрович ити текстэн үс төгүл хаттаан устуталаабыт. Оттон олоҥхото 12 тыһ. тиийэ строкалаах айымньы эбит уонна биир суруйууга 650 тэтэрээт лииһигэр сөп буолбут. Көр, дьон саҕалаабыттарын ситэрэр түһүгар хайдах курдук туруулаһан үлэлэһэллэрий!

Суруйуох диатахха, олоҥхолор бары уһун кээмэ айымньынан буолаллар. Чурапчылартан киирбит эпостар үгүстэрэ 10-чалыы тыһ. строкалардаахтар. Оттон Эрилик Эристиин «Буура Дохсун» олоҥхото 18 тыһ. строкалаах.

Чурапчылар олоҥхолоро сэн сэбүгэр кэлиэгин бэчээккэ таһаарыллына. Холобур, И. Г. Теплоухов — Тимофеев «Кулун Куллустуура» үс төгүл бэчээттэннэ. Ону таһынан Г. У. Эргис уонна Н. В. Емельянов кинигэлэригэр барыта 10 эпос сюжета тахсыбыттара. Ити аата, 10 олоҥхо 12 төгүл бэчээттэнэн дьон-норуот аҕыбытыгар таһаарыллыбыта.

Филиал фондатыгар сытар олоҥхолор саха норуотун кыайан сыаналамнат духовнай кылааттарынан буолаллар. Ити рукописьтар кинилэтин даҕаны учёнайдар кэлэтин, дириҥник чинчийэр матырыйааллардарынан буолуохтара. Итилэртэн бэртээхэй кинигэлэр бэчээттэниэхтэрэ, кинилэр оҕоһуллуохтара, аан дойду араас норуоттарын тылларыгар тылбаастаныахтара, дьону-норуоту, ыччаты өйдөрүн-санааларын өрүкүтэр улуу айымньыларынан буолуохтара.

Олоҥхоһуттар, олоҥхолору суруйбут табаарыстар киллэрбит кылааттара мэлдьитин үтүө тылынан ахтыллыа.

В. ЕРМОЛАЕВ.

ЭҔЭРДЭЛИИБИТ!

Күнду эдьиийбитин СЕДАЛИЩЕВА Мария Степановнаны 60 сааһын туоларынан ис дууһабытыттан итиитик эҕэрдэлиибит. Ыалдьар, кырдьар диэни билбэккэ, чэгиэн-чэбдик доруобуйалаах, үөрүү-көтүү аргыстаах күүс-көмө, сүбэ-ама буолан уһуннук биһигини кытта олороргор баҕарабыт.

Балтыҥ, күтүөтүҥ, Петровтар, Солобоевтар, Петровтар дьиэ кэргэннэрэ.

ҮӨРЭХХЭ ЫҤЫРАБЫТ.

Чурапчытааҕы 13 №-дээх ОПТУ-га 1990—1991 сс. үөрэх дьылыгар маннык курстар аһыллаллар:

1. «КамАЗ» автомобиллларга ситэрэ уонна «Е» категориялаах шофер бырабын биэрэр бэлэмниир курс.

Үөрэх алтынньы 1 күнүттэн аһыллар. Үөрэнии болдьоҕо —3 ый, ол иһигэр балтараа ый— тустаах хаһаайыстыбаҕа практика.

Үөрэххэ 21 сааһын туолбуттар, «В», «С» категориялаах автотранспорка биир сылтан итэҕэһэ суох үлэлээбиттэр ылыллаллар.

Маннык докумуоннар ирдэнэллэр: сайабылыанньа, хаһаайыстыбаттан направление, медицинскэй ыспыраапка, 3,5х4,5 см кээмэйдээх биир фотокарточка, үлэ кинигэтиттэн выписка (водителлээбиттэ туоһулуур), экзаменационнай карточка.

2. «С» категориялаах шофердары бэлэмниир курс.

Үөрэх сэтинньи 12 күнүттэн саҕаланар. Үөрэнии болдьоҕо —5 ый.

Сайабылыанньаҕа сыһыарыллаллар: аттестат, медицинскэй ыспыраапка (транспорт средстволарыгар үлэлииргэ сөптөөҕүн туһунан), биир 3Х4 уонна биир 3,5Х4,5 см кээмэйдээх фотокарточкалар, дьиэ кэргэн туһунан ыспыраапка.

3. III кылаастаах тракторист-машинистары бэлэмниир курс.

Үөрэх ахсынньы 1 күнүттэн саҕаланар. Үөрэнии болдьоҕо —3 ый.

Биһиги аадырыспыт: 678708, Чурапчы оройуона, Дьабыыла бөһ., ОПТУ, дирекция.

Приемнай комиссия.

x x x

Алтанцааҕы 15 №-дээх ОПТУ 1990—1991 сс. үөрэх дьылыгар маннык идэлэри баһылыырга үөрэххэ ыҥырар:

Биир сыллаах үөрэххэ

—младшай ветфельдшер;

—тракторист-машинист («С» категориялаах автотранспорты салайар дьоҕуу иннэрэн туран);

—слесарь үлэтин толорор «С» категориялаах водитель;

—тыа сирин тутуутун маастара (пилорамщик).

Икки сыллаах үөрэххэ

—кулинар-повар;

—радио-телемеханик.

Үөрэххэ ылыллыбыттар уопсай дьиэнэн, стипендиянан, аһыллаах таҥаһынан, о. д. а. хааччыллаллар.

Маннык докумуоннар көрдөнөллөр: орто үөрэх туһунан аттестат эбэтэр аҕыс кылааһы бүтэрбит туһунан свидетельство; характеристика; олорор сиртэн ыспыраапка; 086 уонна 112 (прививочнай лист) формалаах медицинскэй ыспыраапкалар; үлэ кинигэтэ эбэтэр үлэ кинигэтин куоппуйата; алта устуука фотокарточка.

Үөрэх производственнай практикатын балаҕан ыйын 1 күнүттэн саҕалаана.

Аадырыспыт: 678602. Амма оройуона, Алтан бөһ., ОПТУ-15. Телефоннарбыт: директор—26-1-24, бухгалтер —26-1-15.

Приемнай комиссия.

ҮЛЭҔЭ ЫҤЫРАЛЛАР

Дьиэ-уот, коммунальнай хаһаайыстыба производственнай холбоһуга бастайааннай үлэлиир **уу таһар автомашина шофердарыгар** наадыйар.

Телефоммут: 21-646.

Администрация.

Оройуоннааҕы библиотекаҕа **шофер** уонна ставка аҥарыгар **электрик** наадалар. Үлэлиэхтэрин баҕалаахтар үлэ бириэмэтигэр кэлэн кэпсэтиэхтэрин сөп. Телефоммут: 21-127.

Администрация.

Чурапчы пекарнятыгар **пекардар, кочегардар, рабочайдар** наадалар. Пекардарга түүнүгү үлэҕэ 75 бырыһыан, үлэтэ доруобуйаҕа буортулааҕын иһин 32 бырыһыан хамнас эбии аҕыллар. III разрядтаах пекарь ыйга 400—500 солк. тиийэ хамнаһы сөп.

Үлэлиэхтэрин баҕалаахтар үлэ бириэмэтигэр райкоопзаготпромҥа кытта кэпсэтиэхтэрин сөп. Телефоммут: 21-799.

Администрация.

Балаҕан ыйын 18 күнүгэр «Якутагропромстрой» уопсайыттан Чурапчы сэлиэнньэтигэр Музейнай уул. 15 №-дээх дьиэтин иннин ардынааҕы суолга «Урал» мотоцикл сапаас көлүөһэтэ түстэ. Булбуттар 21-555 телефонунан эбэтэр Музейнай уул. 5 №-гэр Григорьева Григорий Григорьевичка биллэрэргитигэр.

Сылаҥ орто оскуолатын коллектива оскуола директорыгар Алексей Михайлович Максимовка, учууталлар Наталья Михайловна уонна Декабрина Ивановна Максимоваларга таптыыр ийэлэрэ

ДЯГИЛЕВА Анастасия Михайловна

уһун ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн дириҥник кутурҕаныы тиэрдэр.

МААТАА

(Бүтүүтэ. Иннин хаһыат 112 №-гэр көр).

Эбээннилэртэн ураты ити тылы билэллэр, тутталлар эбит эбээннэр. Кинилэр маата диэн билбэт киһилэрин, атын, хантан эмит кэлбит киһини, айаннньыты, ыалдьыты, харса суох, хорсун киһини уонна бөрөнү ааттыыллар. Ол иһин ити Үөһээ Халыма Нелемнэйигэр Маата Үрүйэтэ баар.

Тоҥус-маньчжур тыллаах омуктартан итилэр кэнниэ атыттар бу тылы билэллэрэ, туттааллара диэн, арааһа, суох быһылаах.

Дьэ, ити курдук билиһиннэрэ кэпсээн барамныт, аны Чурапчы сиригэр кэлиэҕиҥ.

Чурапчыга Төрдүс Хатылы нэһилиэгэр, Бабаҕа үрэҕин алааһтарынан Маатах аҕатын ууһа диэн олорбута биллэр. Кырааҕа ууһа, 1897 с. биэрэпискэ кини 84 эр киһилээх, 101 дьахтардаах этэ.

Бу тыл, араас, маатааҕа сыһыаннаах быһыылаах. Эбээннэр **маатан, маатах, маатаах** диэн күтүөтү, атын аҕа киһитин ааттыыллар.

Оноҥ Маатах аҕатын ууһа диэн, араас, бастакытыгар Күтүөт аҕатын ууһа эбитэ буолуо.

Бииһиги ииниибистин-э, бу билиигин сирбититэр тоҥус-маньчжур тыллаахтар тиллэри кэлэн олорбуттара уонна онтон кэлин, бииһиги өбүгэлэрбит кэлбиттэрин кэннэ, эр кэмнэ бииргэ ыаллаһан, уруу-хаан тардыһан олорбуттара үчүгэйдик биллэр. Күтүөт да буолуу диэн ханна барыай, ол бэх этэ буоллаҕа.

Этнограф, историческай наука кандидата С. Николаев, аны туран, бу **маатааны** тэрдэ тоҥус-маньчжур тыла буолбатах, самодийскай тыла диэн суруйда («Кыым», 28. 01. 90 с.). Ол ону эбээннэр, урукку өртүгэр самоди тыллаах буоланнар, билиҥҥэ диэри тутта сылдьаллар диир. **Маатаа** чахчыта самодийскай тыл буоларын самодилар олорор сирдэригэр Маточкин Шар диэн ааттаах сир баара бигэргэтэр диир.

Ити курдук, эбээннилэр **маатааларын,** чурапчылар Маатахтарын төрдүлэрэ-уустара түҥ ыраахха түгэнийэн киирэн бара турар буолар эбит. Ол ону дьиҥ-чахчытын бииһиги билиилигэ турукпутунан быһаарар, ырааҕ муусҕа таһаарар кыахпыт суох буолла.

БАГДАРЫЫН СҮЛБЭ.

Редактор П. Н. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 кв. ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

«САҤА ОЛОХ» («НОВАЯ ЖИЗНЬ»)—орган Чурапчинского райкома КПСС и районного Совета народных депутатов.

Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам.

Индекс газеты 54957. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—4308.

ЗАКАЗ № 113. Чурапчинская районная типография Госкомиздата ЯАССР, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 24 кв.